

Alicja Szymczak

(University of Lodz, Poland)

<https://orcid.org/0000-0001-7238-3993>

e-mail: alicja.szymczak@uni.lodz.pl

Jan Szymczak

(University of Lodz, Poland)

<https://orcid.org/0000-0003-0705-4450>

e-mail: jan.szymczak@uni.lodz.pl

Karśniccy w Polsce Centralnej w źródłach epigraficznych z XVI–XVIII w.

*The Karśnicki Family in Central Poland
in Epigraphic Sources from the 16th–18th Centuries*

ABSTRACT

The Karśnicki family from Łęczyckie and Sieradzkie are related to 4 epigraphic monuments. The first, now lost, recorded only in the work of Szymon Starowolski, *Monumenta Sarmatarum*, concerns Barbara Sarnowska, after her husband Sasin Karśnicka, buried in

PUBLICATION INFO			
			e-ISSN: 2449-8467 ISSN: 2082-6060
			
THE AUTHOR'S ADDRESS: Alicja Szymczak, the Institute of History of the University of Lodz, 27a Aleksandra Kamińskiego Street, Lodz 90-219, Poland Jan Szymczak, the Institute of History of the University of Lodz, 27a Aleksandra Kamińskiego Street, Lodz 90-219, Poland			
SOURCE OF FUNDING: Financed from the author's own funds			
SUBMITTED: 2023.01.25	ACCEPTED: 2023.05.06	PUBLISHED ONLINE: 2023.07.20	
WEBSITE OF THE JOURNAL: https://journals.umcs.pl/rh		EDITORIAL COMMITTEE E-mail: reshistorica@umcs.pl	
 DIRECTORY OF OPEN ACCESS JOURNALS		 EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES	

Łowicz in 1583, next to her uncle, the archbishop of Gniezno, Jan Przerębski. Three other monuments are located in the former Bernardine church in Ostrzeszów and concern members of the family Fundament Karśnicki, Jastrzębiec coat of arms: a baroque epitaph of Tomasz wojski (tribunus) of Ostrzeszów (died 1707), the tombstone of his son Jerzy Florian, lieutenant colonel in the service of the field hetman Stanisław Rzewuski, stolnik (dapifer) of Wieluń (died 1742) and the tombstone of Kazimierz judge of the Wieluń (died 1797), son of Franciszek of Kierzno, stolnik (dapifer) of Ostrzeszów and grandson of Tomasz. The authors present the genealogy of both families, family connections and political activity.

Key words: Karśniccy family, nobility, epigraphy

STRESZCZENIE

Rodziny Karśnickich pochodzących z Łęczyckiego i Sieradzkiego dotyczą cztery zabytki epigraficzne. Pierwszy, obecnie zaginiony, odnotowany tylko w pracy Szymona Starowolskiego *Monumenta Sarmatarum*, dotyczy Barbary Sarnowskiej, po mężu Sasin Karśnickiej, pochowanej w Łowiczu w 1583 r. obok wuja arcybiskupa gnieźnieńskiego Jana Przerębskiego. Trzy kolejne zabytki znajdują się w dawnym kościele bernardyńskim w Ostrzeszowie i dotyczą członków rodziny Fundament Karśnickich h. Jastrzębiec: epitafium barokowe wojskiego ostrzeszowskiego Tomasza (zm. 1707), nagrobek jego syna Jerzego Floriana, podpułkownika w służbie hetmana polnego Stanisława Rzewuskiego, stolnika wieluńskiego (zm. 1742) i tablica nagrobna sędziego wieluńskiego Kazimierza (zm. 1797), syna Franciszka z Kierzna, stolnika ostrzeszowskiego i wnuka Tomasza. Autorzy prezentują genealogię obu rodzin, powiązania rodzinne i działalność polityczną.

Słowa kluczowe: Karśniccy, szlachta, epigrafika

Z Jubilatem łączy nas przede wszystkim przygoda z epigrafiką staropolską. Ofiarowujemy zatem Czcigodnemu Jubilatowi skromny przyczynek z tej tematyki, licząc na wywołanie miłych wspomnień z lat młodości.

Heraldycy mieli kłopot z Karśnickimi. Kasper Niesiecki znał trzy rodziny Karśnickich. Jedną herbu Jastrzębiec, drugą herbu Leliwa w ziemi sanockiej i trzecią herbu Odrowąż w województwie sandomierskim. Interesuje nas pierwsza rodzina, której przedstawiciele pełnili szereg urzędów w województwach łęczyckim i sieradzkim. Szymon Okolski, którego przywołuje Niesiecki, wywodził ich z województwa łęczyckiego, ale przypisał im herb Odrowąż. Niesiecki wskazał ich przydomek Sasin, a gniazdo w Karśnicach Wielkich¹. Adam Boniecki obszernie przedstawił genealogię Karśnickich. Nie ustrzegł się jednak błędów, korzystając głównie z dokumentów legitymacji przeprowadzonej w Królestwie w połowie XIX w. Jego zdaniem Karśniccy pochodzili ze wsi Karsznice w pow. sieradzkim, podzielonej między dwie rodziny. Karsznice Wielkie mieli posiadać Karśniccy o przydomku Sasin, natomiast Karsznice

¹ K. Niesiecki, *Herbarz polski*, wyd. J.N. Bobrowicz, t. 5, Lipsk 1840, s. 46–51.

Małe – Karśniccy o przydomku Fundament. Obie rodziny przypisano do herbu Jastrzębiec².

W rzeczywistości są dwie wsie Karsznice, jedna leżąca w Łęczyckiem i druga w Sieradzkim. Karsznice łęczyckie przynależały do parafii Góra św. Małgorzaty i już w początkach XV w. podzielone były na starą i nową wieś wskutek działów rodzinnych³. W 1576 r. w Karsznicach Wielkich i Małych siedzieli bracia: Jan, Krzysztof i Stanisław, synowie zmarłego Jakuba Sasina Karśnickiego, surogatora łęczyckiego w latach 1538–1554⁴. Natomiast szlachcica o przydomku Fundament znajdujemy w Karsznicach sieradzkich w XVI w.⁵

Karśnickich z dawnych województw łęczyckiego i sieradzkiego dotyczą cztery zabytki.

I.

Chronologicznie najstarszy to zaginiony nagrobek Barbary Karśniczkiej z około 1583 r., siostrzenicy arcybiskupa gnieźnieńskiego Jana Przerębskiego. Zachował się w jednym z pierwszych zbiorów staropolskiej epigrafiki nagrobnej, który opracował Szymon Starowolski⁶. W 1655 r. wydał w Krakowie dzieło pt. *Monumenta Sarmatarum viam uniuersae carnis*

² A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 9, Warszawa 1906, s. 296–300. Do rodzin Karśnickich łęczyckiej i sieradzkiej włączył też Karśnickich z Karsznicy w pow. chełmińskim. Boniecki błędnie uznał Barbarę, córkę Andrzeja i Anny Przerębskiej, za żonę Jana Sasina, syna Stanisława, sędziego. Ponadto przypisał ją do rodziny Sosnowskich.

³ T. Nowak, *Własność ziemska w ziemi łęczyckiej w czasach Władysława Jagiełły*, Łódź 2003, s. 186–187.

⁴ *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym opisana przez Adolfa Pawińskiego*, t. 2, Wielkopolska, w: *Źródła dziejowe*, t. 13, Warszawa 1883, s. 55; *Urzednicy województw łęczyckiego i sieradzkiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. E. Opaliński, H. Żerek-Kleszcz, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1993, s. 74. Przez cały XVI w. Karśnice w woj. łęczyckim podzielone były na Karsznice Maior Sasiny i Karsznice Minor. Jakub Sasin i jego potomni oprócz Karsznic Wielkich mieli części w Witaliszewicach, Żabokrzekach, Warszycach i Jasionce. Małe Karsznice posiadał Andrzej Karśnicki – vide: Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [dalej: AGAD], Archiwum Skarbu Koronnego I, Rejestry podatkowe [dalej: ASK I], ks. 14, k. 10, 96, 187, 204, 264v, 371, 373v, 374v, 445, 448v, 680v, 681.

⁵ AGAD, ASK I, ks. 24, k. 180, 263, 343v, 601, 670, 682v.

⁶ S. Starowolski, *Monumenta Sarmatarum*, Kraków 1655, s. 691; J. Wieteska (*Katalog prałatów i kanoników prymasowskiej kapituły łowickiej od 1433 do 1970*, Warszawa 1971, s. 50) powiązał Barbarę ze Świętosławem Sarnowskim, synem Jakuba z Dalikowa w Łęczyckiem, proboszczem w Skierniewicach i Sieradzu, kanonikiem łowickim 1600–1625, w latach 1601–1604 generalnym ekonomem dóbr arcybiskupich – vide: Red[akcja], *Sarnowski Świętosław h. Jastrzębiec (zm. 1625)*, w: *Polski słownik biograficzny* [dalej: PSB], t. 35, red. H. Markiewicz, Warszawa–Kraków 1994, s. 233–234.

ingressorum..., realizując predylekcję do utrwalania napisów nagrobkowych, przewijającą się od początku jego literackiej działalności. Zawiera ono 1949 odczytów tekstów sepulkralnych, z czego wiele pochodzi z obszaru obecnej Polski Centralnej. Jego wartość podnosi fakt, iż duża część zabytków ze znajdującymi się na nich napisami nie zachowała się do naszych czasów⁷. Spośród nich jest co najmniej kilka wartych specjalnej uwagi, gdyż wnoszą nowe dane do naszej wiedzy o elitach władzy – nawet na najwyższych szczeblach – w Polsce w XVI w. oraz uzupełniają nasze wcześniejsze (sprzed 35 lat) ustalenia genealogiczne w wydawnictwie *Corpus inscriptionum Poloniae*. Takie sprostowanie dotyczy choćby Katarzyny z Rokszyckich (zm. 1527) herbu Pobóg, żonę z Mikołajem Gomolińskim herbu Jelita, ostatnio poprawnie zidentyfikowanej⁸.

Arcybiskupa Przerębskiego – zgodnie z jego życzeniem – pochowano w 1562 r. w kolegiacie łowickiej, po prawej stronie wielkiego ołtarza, gdzie postawiono mu marmurowy pomnik. Przy przebudowie kościoła pomnik został zrujnowany, ale napis przechował Bartosz Paprocki. W XVII w. nowy pomnik postawił mu dziekan gnieźnieński Stanisław Krajewski. Obok grobu wuja miał też znajdować się grób Barbary⁹.

Tekst Starowolskiego składa się z inskrypcji nagrobnej i wiersza żałobnego, zapewne jego pióra.

D(EO) O(PTIMO) M(AXIMO)

Generosa BARBARA de Sarnow, Palatinatus Siradien(sis)
Generosi Stanislai Karbniczki, Iudicis Terrestris Siradiensis, Burgrabij
Cracouiensis, vxor fidissima, ex Generoso olim Andrea Sarnowski,
(et) Anna Przerębska progenita, hic sepulta ad tumulum Auunculi
sui, R(evere)ndiss(imi) in Christo Patris, olim Ioannis Przerębski,
Archiepiscopi Gnesnen(sis) Legati Nati, (et) Regni Pol(oniae) Primatis,

⁷ J. Szymczak, *Staropolska epigrafika Polski centralnej w świetle badań w latach 1976–1994*, w: *Droga historii. Studia ofiarowane profesorowi Józefowi Szymańskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. P. Dymmel, K. Skupieński, B. Trelińska, Lublin 2001, s. 63.

⁸ Vide: J. Szymczak, *Gomolińscy herbu Jelita z Gomulina koło Piotrkowa Trybunalskiego w szesnastowiecznej epigrafice Polski Centralnej*, w: *Paragraf 90. Henrykowi Rutkowskiemu w 90. rocznicę urodzin*, Warszawa 2019, s. 73–96.

⁹ B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego*, wyd. K.J. Turowski, Kraków 1858, s. 307; S. Skowronek, *Opisanie grobów w Kościele Kolegiaty Łowickiej Roku 1754 w miesiącach lipcu, sierpniu i wrześnieu wypurgowanych i reperowanych*, „Roczniki Łowickie” 2003, 1, s. 289: „Grób czterech prymasów Firleja, dwóch Leszczyńskich i Przerębskiego jest dotychczas niewiadomy. Musi być pod wielkim ołtarzem”. Z. Skielczyński, *Przy bocznym ołtarzu*, Łowicz 1998, rozdział: Podziemia katedry, s. 108: „kapituła łowicka w 1754 r. zarządziła oczyszczenie i wyreperowanie czynnych jeszcze grobów w podziemiach kolegiaty, lecz opisujący groby nie wiedzieli, gdzie są groby czterech prymasów Firleja, dwóch Leszczyńskich i Przerębskiego, przypuszczali, że są przy wielkim ołtarzu”.

morte immatura, agens 27. annum, rarum pudicitiae exemplar omnibus, Marito desiderium sui, (et) filiolum vnicum relinquens, in Domino obdormiuit 3. Mensis Augusti, | Anno Domini 1583. | Maritus Coniugi Charissimae.

*Barbara Sarnouie proles charissima Gentis,
Quae pura coluit religione Deum.
Karsnicijque fuit quondam fidissima Coniunx,
Iudicis ad Christi procubat ecce pedes.
Vt quem dum vixit coluit, sic morte perempta,
Laeta colat nam ipsi vita beata mori est.*

W świetle tej inskrypcji Barbara (ok. 1556–1583) była córką Andrzeja Sarnowskiego i Anny z Przerębskich h. Nowina. Heraldycy przypisali jej ojcu herb Jastrzębiec. Tego herbu byli Sarnowscy z Sarnowa w województwie łęczyckim. Jednakże Barbara – jak wskazuje inskrypcja – pochodziła z Sarnowa sieradzkiego. Sarnów w parafii Restarzew w pow. sieradzkim po raz pierwszy wymieniony został w źródłach w 1386 r. W XV w. wieś należała do kilku właścicieli. Wybijiała się wśród nich rodzina pochodząca ze Szreniawy w woj. krakowskim i Ruśca w woj. sieradzkim. Wieś Rusiec Władysław Jagiełło nadał w 1386 r. Sędziwojowi z Szubina – wojewodzie kaliskiemu i staroście krakowskiemu. Z jego bratanicą Filką, córką Świętosława z Wąsoszy i Szubina, kasztelana kaliskiego, i Wichny z Grodziska, ożenił się *strenuus* Jan Szreniawa i z pewnością w wyniku rodzinnych uzgodnień tą drogą wszedł w posiadanie Ruśca¹⁰. W 1417 r. Jan kupił od Mikołaja Wańkowica za 400 grzywien jego części w Sarnowie, wieś Klęcz i sołectwo w Restarzewie, a w następnych latach skupował działki w Sarnowie. Synowie Jana i Filki: Mikołaj, Przybysław i Borek – w 1432 r. podzielili dobra. Przybysław otrzymał wsie: Krępa i Kamienica w pow. ksiąskim w ziemi krakowskiej oraz Sarnów i Klęcz w Sieradzkim, Borek objął Rusiec, Wolę Rusiecką i kuźnicę zwaną Ruda, a Mikołaj dobra śląskie¹¹. Przed 1443 r. Przybysław ożenił się z Katarzyną z Pożdżenic i Krześłowa i na swych dobrach sieradzkich zapisał jej 300 grzywien oprawy. Przybysław zginął w bijatyce z Cieńskim, w której śmierć poniósł także jego

¹⁰ W. Brzeziński, *Kujawskie koligacje wielkopolskich rodzin możnowładczych w późnym średniowieczu. (Na przykładzie dziedziców Wąsoszy i Szubina oraz Świdwów Szamotulskich)*, w: *Z dziejów pogranicza kujawsko-wielkopolskiego. Zbiór studiów*, red. D. Karczewski, Strzelno 2007, s. 68; idem, *Życie szlachcianki w późnośredniowiecznej Wielkopolsce. Magnificae et generosae. Zagadnienia demograficzne i majątkowe*, Bydgoszcz 2021, s. 417–418.

¹¹ AGAD, Księgi grodzkie sieradzkie [dalej: SG], ks. 3, s. 379; Księgi ziemskie sieradzkie [dalej: SZ], ks. 10, k. 52. Śląskie dobra Mikołaja to Warzyn, Smuk i Rychwałd – AGAD, SG, ks. 9, s. 496–497. W 1452 r. Rusiec, Wola Rusiecka i kuźnica zostały sprzedane za 1200 grzywien Janowi Koniecpolskiemu – AGAD, SZ, ks. 11, k. 462.

przeciwnik. W małżeństwie Przybysława i Katarzyny nie było dzieci. Sarnów objął Borek wraz z żoną Przechną, córką Mikołaja Kielbasy z Tymieńca herbu Nałęcz, kasztelana bydgoskiego, a następnie ich syn Jan Borek. Część Sarnowa stała się własnością Jana Trzebieńskiego z Trzebienic herbu Szreniawa, syna Jadwigi z Pożdzenic i Kociszewa i Mikołaja z Trzebienic, siostrzeńca rodzzonego Katarzyny Przybysławowej. W 1468 r. Jan Borek sprzedał swe części w Sarnowie i Kłęczu za 300 grzywien Trzebieńskiemu¹². Trzebieński u schyłku XV w. był właścicielem znaczącego majątku w Sieradzkim, składającego się ze wsi odziedziczonych po matce: Kociszewa i Grabostowa, po ciotce Katarzynie – Zelowa, pozostałe: Sarnów, Wola i Kłęcz kupił. Trzebieńscy byli skoligaceni z Łaskimi h. Korab, Wieruszami z Walichnowych, Grądzkimi h. Kopacz¹³. Część tego majątku (Zelów, Grabostów, Kociszew) w XVI w. znalazła się w rękach Puczków z Zagaja i Buczka, następnie (od 1586 r.) Walewskich¹⁴.

Sarnów i Kłęcz – resztki fortuny Szreniawitów – dzierżył Andrzej Sarnowski, ojciec Barbary Karśnickiej, być może tożsamy z Andrzejem Chociszowkim, który w 1532 r. żonie Małgorzacie, córce Łukasza Nieradzkiego, zapisał 60 grzywien na Kociszewie. W 1542 r. Andrzej Sarnowski z Sarnowa i Kłęczu na tych dobrach zapisał Mikołajowi Puczkowi z Zagaja i Buczka 110 złp. W 1553 r. Andrzej Sarnowski płacił 12 gr podatku z 1 łana folwarcznego w Sarnowie, w Kłęczu natomiast miał 3 łany kmiece¹⁵. Z pewnością nie było to małżeństwo równe. Kłopot polega też na tym, że znane biografie arcybiskupa Jana Przerębskiego nie wymieniają jego siostry Anny. Inskrypcja zatem uzupełnia genealogię Przerębskich¹⁶.

¹² AGAD, SG, ks. 8, s. 182; ks. 11, s. 943; ks. 15, s. 492–493, 541. O Szreniawitach z Trzebienic wspominają: R. Trawka, *Kmitowie. Studium kariery politycznej i społecznej w późnośredniowiecznej Polsce*, Kraków 2005, s. 19; M. Lubczyński, *Szlachta powiatu ksiąskiego za ostatnich Jagiellonów. Struktura majątkowa*, Warszawa 2016, s. 40, 144, 185, 276.

¹³ AGAD, SG, ks. 27, s. 956. Zamożność Trzebieńskich manifestowała się też wysokością posagów. Elżbieta, żona Marcina z Łopatek, brata stryjecznego Jarosława z Łasku, dostała w 1504 r. od brata rodzzonego Jana Trzebieńskiego 250 florenów – AGAD, Księgi ziemskie szadkowskie, ks. 7, s. 495.

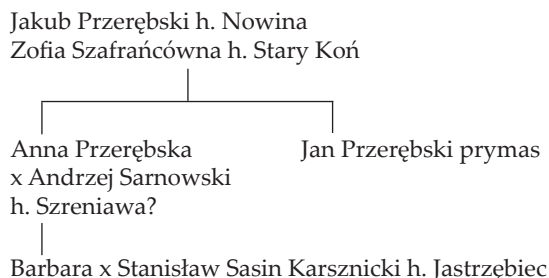
¹⁴ M. Kobierecki, *Walewscy herbu Kolumna w XVII–XVIII wieku. Genealogia. Majętności. Działalność publiczna*, Łódź 2008, s. 20.

¹⁵ AGAD, Księgi grodzkie sieradzkie, inskrypcje [dalej: SGI], ks. 11, s. 684; ks. 20, s. 144; ASK I, ks. 25, k. 440: 1453 r. wdowa 1 łan; k. 457v: 1453 Andrzej Sarnowski 1 łan, wymieniony w gronie szlachty mającej tylko łany folwarczne, płacącej 12 gr podatku. Sarnów i Kłęcz wykazywano w rejestrach łącznie, wielkości 3 łanów (1564); 3,5 łanów podatkowych – vide: ks. 25, k. 590v; ks. 26, k. 44v (1539), 27 (1540), 338v (1553); k. 440: (tu osobno: Kłęcz 2,5 łana; w Sarnowie wdowa 1 łan); k. 611v: Kłęcz 2 łany, Sarnów półtora łana (1564).

¹⁶ J. Korytkowski, *Prymasi Polski, arcybiskupi gnieźnieńscy i metropolici polscy od roku 1000 aż do dnia dzisiejszego*, t. 11, Poznań 2003, s. 175–245; H. Kowalska, *Przerębski Jan h.*

W jej świetle mężem Barbary był Stanisław Karśnicki (w druku błędnie Karbnicki), sędzia ziemski sieradzki i burgrabia krakowski. Stanisław Sasin Karśnicki, syn Jakuba, wszedł do hierarchii urzędniczej ziemi sieradzkiej, gdzie pełnił urząd podsędka sieradzkiego w latach 1570–1578, sędziego sieradzkiego 1579–1602 oraz jednocześnie burgrabiego części burgrabstwa krakowskiego w latach 1574–1576¹⁷. W 1595 r. był marszałkiem Sejmu¹⁸. Jego starszy brat Jan dzierżył natomiast urzędy łęczyckie, kolejno: łowczego (1579–1588) i podkomorzego (1588–1592). W połowie XVI w. Sasinowie-Karśniccy mieli majątek porównywalny do Sarnowskich. W 1576 r. Jan i Krzysztof Karśniccy, synowie zmarłego Jakuba Sasina, posiadali w Łęczyckiem w Karsznicach Wielkich 5 łanów kmiecych, 4 zagrodników, karczmę, 1 łan pusty, 1 rzemieślnika, 12 kolonistów; natomiast w Karsznicach Małych opustoszałą karczmę i pustą działkę po rzemieślniku. W Żabokrzekach bracia mieli 2 łany, 2 zagrodników, rzeźnika i 4 kolonistów. Stanisław Karśnicki miał tylko część w Małych Karsznicach, na którą składały się 1,5 łana osiadłego, 2 zagrodników i 4 kolonistów¹⁹. Prawdopodobnie jedynym synem Barbary i Stanisława był Jan Sasin Karśnicki. W 1593 r. Stanisław sędzia sieradzki otrzymał zgodę Zygmunta III Wazy na cesję wsi nadanych mu przez Stefana Batorego za liczne zasługi – Ostrowy i Wołodrzę koło Kutna – na rzecz syna Jana, który otrzymał je w dożywocie²⁰.

* * *

Nowina (ok. 1519–1562), w: *PSB*, t. 28, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1984–1985, s. 748–757.

¹⁷ *Urzednicy województwa łęczyckiego*, s. 161, 166, indeks, s. 261; *Urzednicy województwa krakowskiego XVI–XVIII wieku*, oprac. S. Cynarski, A. Falniowska-Gradowska, Kórnik 1990, s. 179–180.

¹⁸ J. Seredyka, *Marszałkowie izby poselskiej za Zygmunta III Wazy*, w: *Władza i społeczeństwo w XVI i XVII w. Prace ofiarowane Antoniemu Mączakowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, red. M. Kamler et al., Warszawa 1989, s. 177.

¹⁹ *Polska XVI wieku*, t. 2, s. 55. W 1590 r. Karsznice Maior (5 łanów) trzymał Jan Karsznicki, podkomorzy łęczycki, a Karsznice Minor także Jan z synami: Andrzejem i Wawrzyńcem – AGAD, ASK I, ks. 14, k. 681.

²⁰ AGAD, Metryka koronna [dalej: MK], ks. 138, k. 307.

II.

W kościele pobernardyńskim (od 1933 r. ss. nazaretanek) pw. św. Michała Archanioła, wzniesionym w latach 1680–1740 z fundacji szlachty pow. ostrzeszowskiego, po spaleniu przez Szwedów poprzedniej świątyni, znajdują się trzy zabytki poświęcone Fundament Karśnickim herbu Jastrzębiec: epitafium barokowe Tomasza (zm. ok. 1707), nagrobek Jerzego Floriana (zm. 1742) i tablica nagrobna Kazimierza (zm. 1797)²¹. Teksty dwóch epitafiów: Tomasza i jego syna Jerzego opublikował w 2011 r. Krzysztof Morta, dając znakomity komentarz filologiczny wraz z tłumaczeniem inskrypcji²². Naszym zadaniem będzie zatem komentarz historyczny do obu inskrypcji.

1.

SISTE VIATOR | ET LACHRIMIS PVBLICIS FILIORVM ADDE
TVAS | QVIA MERETVR VTRASQ(VE) | THOMAS KARSNICKI
TRIBVNVS OSTRZESZOVIENSIS | NEPOS AVORVM ILLVSTRIVM
| QVORVM PROPRIIS VIRTVTIBVS, ADDIDIT SVAS | LVBRICVM
AVLAE CVLMEN INGENVIS, IPSI ERAT STABILE | VIGINTI IN
DENHOVIANA DOMO INSERVIENDO ANNIS | NEC FVIT MINOR
MAGNIS MAIORIBVS | BELLVM GESSIT HAEROVM MORE NON
PRAEDONVM QVEM IPSE MARS SI SCIRET FLERET | TESTIS
EST CHOCIME[NS]IS EXPEDITIO | DVM NVLLAM RELIQVIT
INCERTAMSORTEMQVAMNONPROBASSET | NVLLVMERATIPSI
OBSEQVIVM DIFFICILE | AMABAT IN VIA DEVM AMORE PATRIAE
| AMABAT PROXIMVM AMORE GRATIAE | BENIGNVS ERGA
MISEROS | BENIGNIOR ERGA FILIOS | CVM MARIANA VLESKA
CONGUGE CHARISSIMA PROCREATOS | SED | IMPLACABILIA
FATA FECERE DIVORCIVM | VT THOMAM DISCERENT FIDEM |
QVERVNT VVLNERI LOCVM | ET OPPRIMVNT NON SEPELIVNT
VTROSQ(VE) | VIVIT IN FILIIS PATER | REDIVIVA IN DVABVS
FILIABVS MATER | ET VT IN ILLIS ANNOSAE VIRTVTIS MATREM
CONCORDIAM COGNOSCERENT | AD ALCIOREM VOCATI
SANCTITATIS GRADVM | IN SEPTVAGESIMO AETATIS SVAE
ANNO SEX RELIQVIT FILIOS | SEPTIMVS CASMIRVS PROPTER
EFFICACES SEPTEM DEO GRATIAS | IN SEPTIMO AETATIS ANNO
AETERNITATIS INGRESSVS VIAM | ET FECITq(ve) MIRI CASVM
| TABELLAM RELICTORVM SI VIS LEGERE HABES | PRIMVS

²¹ Z. Boras, *Ostrzeszów w okresie od XVI do XVIII w.*, w: *Dzieje Ostrzeszowa*, red. S. Nawrocki, Kalisz 1990, s. 82; *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 5, *Województwo poznańskie*, red. T. Ruszczyńska, A. Sławska, z. 17, *Powiat ostrzeszowski*, inwentaryzację przeprowadzili: T. Chrzanowski, M. Kornecki, J. Samek, Warszawa 1956, s. 13–14.

²² K. Morta, *Łacińskie epitafia Karśnickich z kościoła św. Michała Archanioła w Ostrzeszowie*, „Rocznik Ostrowskiego Towarzystwa Naukowego” 2010/2011, 4, s. 56–64.

EST ANDREAS⁴ CANONICVS KYOVIENSIS ET SYRADIENS(IS),
 SECVNDS | STANISLAVS VENATOR TERRE WIELVNENSIS
 CAPITANEVS KIELCZYGLOVIENSIS | TERTIVS IOANNES
 TRIBVNVS OSTRZESZOVIENSIS, QVARTVS | GEORGIVS DVCIS
 CAMPESTRIS RZEWVSKI REGIMINIS AEQVESTRES | MAIOR,
 QVINTVS FRANCISCVS SVBDAPIFER BRACLAVIENSIS, SEXTVS |
 IOSEPHVS NVNC VICTOR S(ANCTI) PAVLI AEREMITAE HERES
 CONCORDIAE FACTVS | VIVVNT OMNES EODEM SPIRITV
 PATRIS | ET VIVIT IN ILLIS PATER | QVI VT SINT INDIVISI
 TVMVLVM CONDIDERE | DVO | STANISLAVS VENATOR TERRAE
 WIELVNENSIS CVM GEORGIO MAIORE EXERCIT[V]S | NEC NOVA
 EST HAEC CONCORDIA QVE SECVLVM VIDET | SED SEMPER
 NOVA, DVM AETERNA | ET TAM DIV HAEREDES ILLVSTRIS
 FAMILIAE | QVAM DIV HAEREDES PATERNAE CONCORDIAE |
 ABI VIATOR ET IMMITTARE VIRTVTEM | PIAM IN PIIS COLLAS
 FILIIS | ET DISCE | THESAVRVM QVI HIC LATET, QVAERERE
 | ET FODERE | NEC AD ILLVM HOSPES SED HAERES ACCEDE
 | SCIENS CONCORDIAM IMMORTALITATIS CAVSAM ESSE |
 MORTEM NIHIL ALIVD NISI VITAE DISCORDIAM.

Karsznice w par. Marzenin w pow. szadkowskim znane są od 1386 r. W XV w. zamieszkiwała je szlachta różnych rodów: Rawicze, Samsonowie, Porajowie, Frangbargowie, Dołęgowie, właściciele od jednego do trzech łanów we wsi. Licznie występowała szlachta nieznanymi herbami, która sama uprawiała swe role, a wartość jej majątku nie przekraczała 20 grzywien. Część z nich zapuszczała korzenie w miastach: Sieradzu, Łasku, część sprzedawała swoje działy okolicznej szlachcie. W Karsznicach była wyjątkowa szachownica własności – nawet jak na stosunki sieradzkie – powstająca w wyniku działów rodzinnych i utrzymywania zastawów posagowych. Już w XV w. obok Karsznic Wielkich pojawiły się szlacheckie zaścianki: Karsznice Olbrachtowe, Karsznice Białego Jakuba, Karsznice Rakowskie²³.

Wśród drobnej szlachty o nierozpoznanych herbach byli zapewne też Jastrzębcy. W 1553 r. niejaki Fundament wymieniony został jako właściciel ósmej części łana w rejestrze szlachty ubogiej, niemającej kmieci²⁴. W 1563 r. w rejestrze poboru z Karsznic wymieniono Świętosława

²³ A. Szymczak, *Gmina Zduńska Wola w średniowieczu*, w: *Dzieje gminy Zduńska Wola*, w druku.

²⁴ *Polska XVI wieku*, t. 2, s. 248; AGAD, ASK I, ks. 24, k. 180: Karsznice pół łana – 3 gr (1512); k. 263: Karsznice pół łana – 6 gr (1518); k. 343v: Karsznice w części Rakowskiego pół łana – 3 gr (druga rata); k. 385: część Biesa 1 kwarta – 1,5 gr; k. 601: pół łana (1538); k. 670: pół łana; ks. 25, k. 682: rejestr szlachty bezkmieci: część Pawła pół łana, część Jakuba 1 kwarta, część Biesa pół łana (1564); ks. 26, k. 114: Karsznice pół łana; k. 124: szlachta

właściciela 1 łana i Wojciecha Karsznickiego posiadającego w tej wsi pół kwarty, zaś w sąsiedniej wsi Wsto pół łana. W rejestrze szlachty bezkmięcej figurują nadal Fundament, właściciel połowy łana, i z takim samym arealem Paweł i Bies²⁵. W ciągu 10 lat Fundament pomnożył swój areal w Karsznicach, ale ten majątek nadal nie dawał większych perspektyw. Znamy co prawda Marcina Karsznickiego, który w 1596 r. objął urząd burgrabiego sieradzkiego z nominacji Stanisława Bykowskiego kasztelana łączyckiego i starosty sieradzkiego, ale nie wiemy, czy można go łączyć z rodziną Fundamentów Karśnickich²⁶.

Odpowiedź na pytanie, kiedy dokładnie Fundamentowie Karśnicy pojawili się w ziemi wieluńskiej wymaga wnikliwych kwerend. W 1605 r. we Wschowie pojawili się Świętosław Karsznicki, syn zmarłego Jakuba Fundamenta z województwa sieradzkiego, z żoną Jadwigą Młodawską. Kiedy w lipcu 1629 r. szlachta wieluńska podjęła uchwałę o fundacji klasztoru bernardynów w Ostrzeszowie, podpisy pod tym aktem złożyli m.in. Stanisław Breza z Wrzącej, dziedzic Domanina, Hieronim Bykowski, dziedzic Kierzna. Zatem co najmniej dwie wsie, stanowiące później własność Tomasza, znajdowały się w innych rękach. Wiadomo, że Wojciech Karśnicki, ojciec Tomasza, dzierżawił w 1646 r. Galewice w parafii Cieszęcin, dobra oprawne Barbary z Pakosławskich, wdowy po Tomaszu Góreckim, rodzicach jego żony Zofii Góreckiej²⁷. Kariera Karśnickich o przydomku Fundament h. Jastrzębiec wystrzeliła dopiero w drugiej połowie XVII w. Pierwszym urzędnikiem w tej rodzinie był syn Wojciecha Andrzej Karśnicki, sprawujący w latach 1689–1707 urząd łowczego wieluńskiego. Drugim został jego brat Tomasz, urodzony ok. 1637 r. Wcześniej dał się poznać szlachcie wieluńskiej, z której wyboru został elektorem Michała Korybuta Wiśniowieckiego. Osiągnął urząd wojskiego ostrzeszowskiego, nominowany 12 marca 1693 r. przez króla Jana III Sobieskiego²⁸. Okolicz-

bezkmięca – Bies 1 kwarta, Jakub Polewka 1 kwarta, ci mieli też po kwarcie w sąsiedniej wsi Wsto (1540); k. 490: Karsznice 1 łan (1564).

²⁵ AGAD, ASK I, ks. 26, k. 666v, 678.

²⁶ AGAD, SGI, ks. 98, k. 172v, 220v; ks. 103, k. 1, 9v, 189v–190, 687. J. Kobierzycki, *Przyczynki do dziejów Ziemi Sieradzkiej*, cz. 2, Warszawa 1915, s. 76; AGAD, MK, ks. 133, k. 215v–216; Księgi miejskie Sieradza [dalej: KMS], ks. 12, k. 325.

²⁷ Serdecznie dziękujemy Pani dr Hance Żerek-Kleszcz za udostępnienie informacji źródłowych z ksiąg sądowych wieluńskich. AGAD, Księgi grodzkie wieluńskie, inskrypcje [dalej: GWI], ks. 77, k. 119–121; Teki Dworzaczka, Regesty ksiąg ziemskich i grodzkich, Wschowa, nr 376; Z. Boras, *op. cit.*, s. 82.

²⁸ *Elektorowie królów Władysława IV, Michała Korybuta, Stanisława Leszczyńskiego i spis stronników Augusta III*, zestawili J. Dunin-Borkowski, M. Dunin-Wąsowicz, „Rocznik Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie” 1908/9, 1, s. 87; *Urzednicy województw łączyckiego*, s. 203.

ności awansu wymienili fundatorzy tablicy epitafijnej, synowie Tomasza: Stanisław i Jerzy Florian, prezentując *curriculum vitae* ojca. Tomasz spędził w służbie Denhöffów 20 lat. Linia Kaspra Denhöffa (zm. 1645), wojewody derpskiego (1627), a od 1634 r. wojewody sieradzkiego, związana była z Sieradzkim. W Kruszynie w pow. wieluńskim powstała w latach 1630–1632 magnacka rezydencja Denhöffów. Synowie Kaspra: Stanisław (zm. 1653) i Zygmunt (zm. 1655) przejęli po ojcu m.in. starostwo wieluńskie, radomszczańskie, bolesławieckie. Tomasz był rówieśnikiem ich synów. Zygmunt Wiktor (zm. 1694), syn Stanisława, był podkomorzym wieluńskim (1683–1693), podskarbisem nadwornym litewskim (od 1693). Karol (zm. 1696/1697), syn Zygmunta, występował z tytułem łowczego sieradzkiego od 1677 r. (choć w tym czasie był nim Marcjań Olszowski), a w 1687 r. doczekał się nominacji na kasztelana konarskiego sieradzkiego. Drugi z synów Zygmunta – Jerzy Albrecht (zm. 1702) – obejmował kolejno godność biskupa kamienieckiego (1685), przemyskiego (1687), krakowskiego (1700), a w 1689 r. został mianowany kanclerzem wielkim koronnym. Trzeci z synów Zygmunta – Stanisław Kazimierz – zmarł młodo w 1651 r. Ostatni – Franciszek Bogusław (1651–1707) – miecznik łęczycki (1681), kasztelan płocki (1693), objął w 1699 r. kasztelanieę sieradzką, z której zrezygnował w 1703 r.²⁹ Wydaje się, że najbliższym związanym z rodziną Zygmunta był Tomasz Karśnicki, skoro trzech jego synowie noszą imiona z zasobu imieniowego tej linii Denhöffów. Tomasz cieszył się więc protekcją magnackiej rodziny, czego synowie nie omieszkali nadmienić w epitafium.

Powodem z kolei do sławy wojennej był udział Tomasza w kampanii hetmana Jana Sobieskiego przeciwko Turkom i uczestnictwo w zwycięskiej bitwie pod Chocimiem 11 listopada 1673 r.³⁰

Służba u Denhöffów przyniosła także wymierne korzyści materialne, choć nie sposób wskazać, na ile byli oni hojnymi pracodawcami. Tomasz gotówkę za wysługę inwestował w dobra. W latach 1689–1690 stał się właścicielem Jurkowa, za który zapłacił 28 tys. złp. Niewykupione zastawy w Kierznie i Lubczynie zamienione zostały z czasem we własność Karśnickiego. W ten sposób swoim spadkobiercom przekazał cztery wsie:

²⁹ W. Dworzaczek, *Genealogia. Tablice*, Warszawa 1959, tabl. 149; *Urzednicy województw łęczyckiego*, s. 72, 143, 146, 149, 223; L. Kajzer, *Dwory obronne Wieluńskiego w XIII–XVII wieku*, Łódź 1984, s. 77–78 („Acta Universitatis Lodziensis. Folia Archeologica” 1984, 6).

³⁰ O bitwie pod Chocimiem vide: J. Wimmer, *Historia piechoty polskiej do roku 1864*, Warszawa 1978, s. 247–248. W inskrypcji nie podano przyczyny śmierci, akcentując tylko dojrzały wiek Tomasza. Niewykluczone, że padł ofiarą dżumy, która panowała w Wieluńsku od listopada 1709 do kwietnia 1710 r. – vide: W. Golus, S. Nawrocki, *Ostrzeszów. Przeszłość i teraźniejszość*, Poznań 1969, s. 32; H. Żerek-Kleszcz, *Wieluń w latach 1580–1792*, w: *Wieluń. Monografia miasta*, t. 1, red. A. Szymczak, Łódź–Wieluń 2011, s. 253.

Domanin (par. Mikorzyn), Kierzno (par. Myjomice), Jurków i Lubczyne (obie w par. Wyszaków)³¹. Tomasz ożenił się z Marianną Uleską h. Ostoja z Ulesia w par. Dąbrowa w pow. radomszczańskim, jego starszy brat Andrzej z Teofilą Uleską. Tomasz pozostawił z pierwszej żony (drugą była Marianna Chlebowska, córka Piotra h. Poraj i Doroty Tymienieckiej, siostra Adama podsędka wieluńskiego) dziewięcioro dzieci: dwie córki i siedmiu synów. Imion córek nie wymieniono w epitafium, nie znają ich też herbarze, natomiast skrętnie odnotowano wszystkich synów. Na pierwszym miejscu wymieniono Andrzeja, z ówczesnymi godnościami kanonika kijowskiego i sieradzkiego. W całym swym życiu Andrzej zgromadził wiele beneficjów, w tym kanonię chełmińską, bogatą kanonię gnieźnieńską (instalowany 26 sierpnia 1719 r.) *fundi* Kłęcko, do której wcielone były prepozytura w Łasku, kanonia łączycka i probostwa w Domaniewie i w Radomiu. Dwukrotnie, w 1714 i 1718 r., wybrany został z grona kapituły chełmińskiej deputatem do Trybunału Koronnego. Zdaniem Jana Korytkowskiego był to „prałat wielkiej prawości i zacności”. Zmarł przedwcześnie 19 sierpnia 1727 r.³²

Drugi z synów – Stanisław – przysłał w 1702 r. na służbę u Stanisława Denhöffa, miecznika koronnego i hetmana polnego litewskiego. W 1714 r. hetman wypłacił mu za służbę 1000 talarów. Taką samą kwotę dostała jego żona Krystyna Długopolska, służąca u matki Denhöffa. Z nominacji Augusta II z 22 października 1709 r. objął urząd łowczego wieluńskiego. Równoległe z nim sprawował łowstwo wieluńskie Stanisław Nieszkowski, nominat króla Stanisława Leszczyńskiego. Karśnicki w 1724 r. awansował na urząd chorążego wieluńskiego, który sprawował do śmierci w 1734 r. Odziedziczył wieś Jurków. W powiecie radomszczańskim trzymał królewską wieś Kiełczygłów. Służbę publiczną rozpoczął w 1714 r. jako deputat do Trybunału Koronnego. Wraz z najbliższymi krewnymi brał aktywny udział w sejmikach wieluńskich. Na polu elekcyjnym, na którym wybrano na króla Stanisława Leszczyńskiego, z ziemi wieluńskiej stawiło się sześciu Karśnickich: Stanisław Fundament Karśnicki, chorąży ziemi wieluńskiej „i tegoż pułkowego znaku”, Józef i Antoni, łowczy biel-ski (synowie Franciszka), oraz trzej bracia stryjeczni Stanisława, synowie Andrzeja: Konstanty, wojski ostrzeszowski, Paweł, późniejszy chorąży ostrzeszowski, i Zygmunt, podczaszy wieluński. Następne pokolenie Karśnickich z ziemi wieluńskiej było obecne przy elekcji Stanisława Augusta

³¹ AGAD, Księgi grodzkie ostrzeszowskie, inskrypcje [dalej: OGI], ks. 32, k. 508v–510, 640–642, 648v, 786v–787, 840v.

³² J. Korytkowski, *Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych*, t. 2, Gniezno 1883, s. 241; A. Boniecki, *op. cit.*, t. 9, s. 297.

Poniatowskiego (Ludwik Fundament z bratem Stanisławem i Tomasz, sędzia kapturowy)³³.

Trzeci syn Tomasza – Jan – objął po śmierci ojca urząd wojskiego ostrzeszowskiego z nominacji Augusta II w 1709 r., natomiast Stanisław Leszczyński nominował na ten urząd Wawrzyńca Wężyka. Nominacje Karśnickich jednoznacznie wskazują na ich sympatie polityczne. W burzliwych czasach początku XVII w. opowiedzieli się po stronie Sasa. Po rychłej śmierci Jana (1711) zastąpił go na urzędzie wojskiego ostrzeszowskiego brat Jerzy Florian (o którym niżej).

Piąty syn Tomasza – Franciszek – został podstolim braclawskim, następnie stolnikiem ostrzeszowskim (1735–1744). W dziale z 1710 r. przypadła mu wieś Kierzno. Pierwszą jego żoną została Anna Siewierska, córka Kazimierza i Wężykówny (zmarła przed 1726 r.); drugą – Marianna Zdieszek-Ostrowska, wdowa po Józefie Szołowskim. Franciszek zmarł 30 kwietnia 1744 r., pozostawiając siedmioro dzieci: Stanisława, kanonika łęczyckiego, Józefa, Antoniego, Sebastiana, Kazimierza (o którym niżej), Magdalенę, żonę Antoniego Janiszewskiego, i Mariannę, żonę Jana Masłowskiego³⁴.

Szósty syn, Józef, został paulinem, przyjąwszy zakonne imię Wiktor, w 1713 r. wybrany został przeorem częstochowskim. Warto dodać, że Denhoffowie szczególną atencją darzyli paulinów częstochowskich, gdzie też wystawili kaplicę. Zatem także karierze Józefa mogła pomóc protekcja Denhoffów. Był jeszcze siódmy syn Kazimierz, zmarły w wieku siedmiu lat.

2.

D[EO] O[PTIMO] M[AXIMO]^a | SISTE IMMOTO PEDE VIATOR
| VIDE | QVOD NON LICEAT GRESSU TAM SANCTOS LAEDERE
MANES | MIRARE POTIUS | ILLA AUGUSTA FUNDAMENT |

³³ AGAD, OGI, *Manuał 7*, k. 228v, 229, 230, 232; *Urzednicy województw łęczyckiego*, s. 209, 214, 215; *Elektorowie*, s. 87. Kiełczygłów przynosił niemałe dochody. W 1765 r. wynosiły one 4256 złp, a w 1789 r. – 6283 złp – A. Stroynowski, *Użytkownicy królewskiej województw sieradzkiego i łęczyckiego oraz ziemi wieluńskiej (XVI–XVIII w.)*, „*Rocznik Łódzki*” 1975, 23, s. 317. W 1563 r. w Lubczynie płacono podatek z 4 łanów, w Kierznie z 9 łanów, w Jurkowie z 2 łanów i w Domaninie z 5 łanów – AGAD, ASK I, ks. 26, k. 594–594v. W elekcji Stanisława Augusta Poniatowskiego wzięli udział Ludwik Fundament, chorąży ostrzeszowski, i Stanisław Fundament, podkomorzyc wieluński, synowie Konstancyntyna oraz ich brat stryjeczny Tomasz, sędzia kapturowy ziemi wieluńskiej – O. Pietruski, *Elektorów poczet, którzy niegdyś głosowali na elektów Jana Kazimierza roku 1648, Jana III roku 1674, Augusta II roku 1697 i Stanisława Augusta roku 1764 najjaśniejszych królów polskich wielkich książąt litewskich*, Lwów 1845, s. 140.

³⁴ AGAD, OGI, *Manuał 7*, k. 226, 254v–255; *Księgi grodzkie sieradzkie, relacje*, ks. 118, k. 104. Dwa pokolenia Siewierskich: Stanisław (1591–1610), po nim zaś jego syn Andrzej, pełnili urząd starostów ostrzeszowskich – Z. Boras, *op. cit.*, s. 89.

KARSZNICCIORUM | HIC RUERE FUNDAMENTA QUAE OLIM
 AD | AEDIFICATIONEM VIXERE FASTIS PATRIAE & SAECULIS |
 HIC SUAE MORTALITATIS RUDERA DEPOSUIT QVI | FULCRUM
 PATRIAE, PUPILLA LECHIAE, DEXTERITATE CON | SILIO PIETATE
 PRAEERAT ET ANIMO | PERILLUSTRIS MAGNIFICUS AC
 GENEROSUS DOMINUS GEORGIUS | FLORIANUS FUNDAMENT
 KARSZNICKI DAPIFER VIELUNENSIS | OBERSTLEITMANT
 MILITIAE MAGNI DUCIS REGNI POLONIAE | CUI | PRIMO
 VOTO PERILLUSTRIS MAGNIFICA DOMINA BARBARA |
 DROCHOIEVSKA DAPIFERIDA BILNENSIS CONIUGALIS |
 AMICICIAE VIXIT DECENNIO | EIDEM QVE | SECUNDO
 VOTO PERILLUSTRIS MAGNIFICA D(OMI)NA LUDOVICA
 IVANSKA | DAPIFERIDA PETRICOVIENSIS IN FUNDAMENT
 KARSZNICCIORUM UT AEVITERNAE | AMICICIAE SIC PERENNI
 MEMORIAE EXTRUXIT AMORIS ET DOLORIS^c HECATUMBE |
 PARUM VIXIT TEMPORA NON VIRTUTES COMPUTANTIBUS |
 PARUM UNIVERSORUM DESIDERIIS | MULTUM VIRTUTIBUS |
 SATIS VIXIT IMMORTALITATI | ORBATUS PROLE SUIS PARENS
 VIRTUTIBUS ET MERITIS | CORONAM RECEPTURUS SYDERA
 PETYT | ANNO DOMINI 1742 | DIE ULTIMA APRILIS | SIBI
 SUFRAGIUM EXPOSCENS | VIATORI BONUM PRAECATUR VALE.

Druga tablica poświęcona została pamięci Jerzego Floriana, syna Tomasza. Już w epitafium ojca jako jeden z jej fundatorów przedstawił się z ówczesną funkcją majora regimentu konnego w służbie hetmana polnego Rzewuskiego. W 1709 r. hetmanem był Stanisław Mateusz Rzewuski, stronnik Augusta II w wojnie północnej. Rzewuski w 1726 r. awansował na hetmana wielkiego (zm. 1728)³⁵. Pociągnął za sobą Karśnickiego, który otrzymał awans na podpułkownika. Poza kunsztem wojskowym na jego awanse miały wpływ niewątpliwie także powiązania rodzinne. Pierwszą żoną Jerzego była Barbara Drohojowska h. Korczak, córka Adama, stolnika bielskiego (1688), i Franciszki Rzewuskiej h. Krzywda. Do rodziny Karśnickich weszła także Marianna Drohojowska, córka Adama z jego pierwszego małżeństwa z Barbarą Łajszczewską. Inny przedstawiciel rodziny Drohojowskich stanowi kolejny łącznik z rodziną Rzewuskich. Aleksander Dymitr Drohojowski, syn Krzysztofa Tomasza, chorążego przemyskiego (1672–1673), z żoną Heleną Rupniewską miał córkę Katarzynę, poślubioną najpierw Teodorowi Denhöffowi, staroście wiślickiemu, po raz drugi zaś Antoniemu Rozwadowskiemu. W biografii Jerzego przewijają się zatem nazwiska obu protektorów rodziny Karśnickich

³⁵ *Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Chłapowski et al., red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1992, s. 44, 47.

– Denhöffów i Rzewuskich³⁶. W hierarchii ziemi wieluńskiej Jerzy objął po śmierci brata Jana urząd wojskiego ostrzeszowskiego (1711–1726), z którego awansował na urząd stolnika wieluńskiego (1726–1742). Na tym urzędzie po śmierci zastąpił go brat stryjeczny Konstanty, syn Andrzeja³⁷. Jerzy był człowiekiem zamożnym, skoro stać go było na pożyczanie Mariannie Granowskiej, staroście gostynińskiej, 80 tys. złp pod zastaw wsi: Rudniki i Kuźnica Rudnicka w ziemi wieluńskiej. Małżeństwo z Drohojowską – trwające 10 lat – pozostało bezdzietne, podobnie jak i drugie małżeństwo Jerzego z Ludwiką Iwańską, córką Piotra, stolnika piotrkowskiego (1727–1757)³⁸. Właściciel Domanina Jerzy Florian Karśnicki zmarł 30 kwietnia 1742 r., przedwcześnie – jak wspomina w inskrypcji żona Ludwika, fundatorka tablicy.

III.

W kościele pobernardyńskim – jak wspomniano – znajduje się jeszcze jedna tablica epitafijna poświęcona pamięci Kazimierza Fundament Karśnickiego.

D[EO] O[PTIMO] M[AXIMO] | KAZIMIERZ FONDAMENT
| KARSNICKI¹ | SĘDZIA ZIEMSKI | WIELUNSKI | WIEKU 72
VMARL D(NIA) 11 | PAZDZIERN(IKA) 1797 R(OKU) | PROSI
O WESTCHNIENIE.

Kazimierz Fundament Karśnicki, urodzony ok. 1725 r., syn Franciszka, stolnika ostrzeszowskiego, i wnuk Tomasza, piastował urzędy: podsędka (1773–1780) i sędziego wieluńskiego (1780–1793). Był ostatnim sędzią wieluńskim w I Rzeczypospolitej. Dziedziczył Domanin. W 1753 r. kupił wieś Prażmów za 24 tys. złp, ale 23 lata później sprzedał ją za 34 tys. złp. Ożenił się z Ludwiką Rozbicką, wdową po Krzysztofie Wojciechu Nekanda Trepce, skarbniku ciechanowskim, dziedzicu Rychłotic i Parcic w pow. wieluńskim, która miała troje dzieci z poprzedniego związku. W 1787 r. przytrafiła mu się niemiła scysja z pisarzem grodzkim ostrzeszowskim, niejakim Wiewiórowskim, który przeszkadzał mu

³⁶ K. Niesiecki, *op. cit.*, t. 3, Lipsk 1839, s. 386, 403; A. Boniecki, *op. cit.*, t. 5, Warszawa 1902, s. 25–26; *Urzędnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku (ziemie halicka, lwowska, przemyska, sanocka)*. Spisy, oprac. K. Przyboś, Wrocław 1987, s. 197, 199.

³⁷ *Urzędnicy województwo łęczyckiego*, s. 203, 236, 237.

³⁸ *Ibidem*, s. 121.

w wykonywaniu sądów, przepędzając go z zamku. W 1789 r. otrzymał Order Św. Stanisława³⁹.

Niewiele wiemy o publicznej działalności wymienionych Karśnickich i ich udziale w burzliwych wydarzeniach drugiej połowy XVIII w. Liczni autorzy jako aktywnych działaczy politycznych wymieniają członków rodziny Andrzeja Karśnickiego, głównie jego wnuków Ludwika i Jacka, synów Konstantego Fundament Karśnickiego, podkomorzego wieluńskiego (1750–1762), i Teresy Rozwadowskiej. Ludwik, dziedzic Chorzewa i Płoszowa w pow. radomszczańskim oraz Opojowic w pow. wieluńskim, chorąży ostrzeszowski (1763–1778), podkomorzy wieluński (1778–1780), ostatni kasztelan wieluński (1780–1796), w młodości niefortunny konfederat barski, którego zaprzyjaźniony z rodziną pułkownik rosyjski Drewitz odstawił do rodziców, zanim powąchał prochu, stanął na czele Komisji Dobrego Porządku powołanej 27 lipca 1780 r. Zaprzysiął Konstytucję 3 Maja, do Targowicy nie przystąpił. Nie stanął jednak na czele insurekcji kościuszkowskiej w Wieluńskim, choć jako najwyższy rangą urzędnik ziemski mógł swym autorytetem wesprzeć powstanie. Jego brat Jacek, wraz z innym krewnym Janem Gwalbertem Karśnickim, stolnikiem ostrzeszowskim, weszli w skład Komisji Porządkowej Cywilno-Wojskowej Ziemi Wieluńskiej i Powiatu Ostrzeszowskiego ukonstytuowanej 8 lutego 1790 r. Szlachta wieluńska, dość licznie zgromadzona w Wieluniu 27 czerwca 1791 r., uroczyście w kolegiacie wieluńskiej zaprzysięła Konstytucję 3 Maja. W pierwszej konfederacji targowickiej, zawiązanej 17 sierpnia 1792 r. przez szlachtę wieluńską, należąca do obozu patriotycznego, już po przystąpieniu do Targowicy króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, wzięli udział Jan Gwalbert Fundament Karśnicki, wybrany na konsyliarza i Józef Karśnicki (syn), sędzia graniczny ziemi wieluńskiej, wybrany komisarzem prowiantowym. Do drugiej, „właściwej”, konfederacji targowickiej, zawiązanej 30 sierpnia 1792 r. pod egidą Szczęsnego Potockiego, przystąpił natomiast Idzi Karśnicki, syn Jana Gwalberta⁴⁰.

³⁹ *Ibidem*, s. 226, 230; AGAD, SGI, ks. 217, k. 69–69v; Księgi grodzkie sieradzkie, relacje, ks. 160, k. 372n; Teki Dworzaczka, Regesty ksiąg ziemskich i grodzkich kaliskich, nr 5842, 6239; A. Boniecki, *op. cit.*, t. 9, s. 300. Tu też liczne wzmianki o Karśnickich w woj. kaliskim: Z. Boras, *op. cit.*, s. 93.

⁴⁰ *Urzednicy województw łęczyckiego*, s. 191, 214, 223, 224; A. Kitowicz, *Pamiętniki do panowania Augusta III i Stanisława Augusta*, wyd. A. Woykowski, Poznań 1840, s. 144; W. Konopczyński, *Krwawe dni nad górną Wartą. Konfederacje sieradzka, łęczycka i wieluńska w latach 1768–72*, „Rocznik Oddziału Łódzkiego Polskiego Towarzystwa Historycznego” 1929–1930, s. 10; W. Szczygielski, *Dzieje ziemi wieluńskiej*, Łódź 1969, s. 26, 175–176, 186–187, 192–193; idem, *Referendum Trzeciomajowe. Sejmiki lutowe 1792 roku*, Łódź 1994, s. 128, 137; B. Krakowski, *Karśnicki (Karsznicki) Ludwik*, w: *PSB*, t. 12, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966–1967, s. 142–143; M. Wisińska, *Ziemia wieluńska*

Jakie stanowisko zajął Kazimierz Karśnicki, trudno powiedzieć, zważywszy że do konfederacji targowickiej przystąpił Seweryn Rzewuski pozbawiony buławy polnej, z którego rodziną 50 lat temu związany był jego stryj Jerzy Karśnicki.

Związki Karśnickich z klasztorem bernardynów, w kościele którego trzy pokolenia rodziny znalazły miejsce wiecznego spoczynku, datują się dość późno. Kiedy w 1659 r. podejmowano decyzję o odbudowie klasztoru po zniszczeniach szwedzkich, wśród podpisów uchwały ze zjazdu szlachty brakuje Karśnickich. Dopiero w początkach XVIII w. pojawiają się Karśniccy jako dobrodziej klasztoru. Zakonnicy honorowali odmawianiem codziennych modłów m.in. Stanisława Karśnickiego i Franciszka Karśnickiego, wpisanych jako darczyńcy odpowiednio w 1700 i 1719 r. (chodzi tu o synów Tomasza); Józefa (syna Franciszka) i Zuzannę Karśnickich (1750); Katarzynę Karśnicką i jej męża Ignacego Doruchowskiego. Stanisław Karśnicki, chorąży wieluński, z żoną wsparli ponadto pewną sumą kolegium pijarskie w Wieluniu⁴¹.

Dzieje rodziny Fundament Karśnickich są dobrym przykładem powolnego wspinania się na coraz wyższe szczeble drabiny społecznej. W początkach XVII w. pojawiają się w pow. wschowskim, w ciągu wieku rozprzestrzenili się w powiatach: kaliskim i ostrzeszowskim. Potomkowie Wojciecha Fundament Karśnickiego dopiero w XVIII w. weszli do urzędniczej hierarchii ziemskiej, ale zajmowali w niej dość niskie pozycje. Jedynym senatorem był Ludwik Karśnicki. Tomasz dorobił się niewielkiego majątku, którego głównym źródłem – jak się zdaje – była służba na dworze magnackiej rodziny Denhöffów, może także łupy wojenne (Jerzy). Posagi żon były dość przeciętne (2000 złp), ważniejsze w tym przypadku były koligacje zawarte dzięki małżeństwom. Do ciekawych wniosków można dojść, przyglądając się fundatorom omawianych zabytków. Tomaszowi, niewątpliwie twórcy sukcesu Karśnickich w tej linii, jakkolwiek w lokalnym, ograniczonym do ziemi wieluńskiej wydaniu, tablicę ufundowali synowie nieposiadający potomstwa. Jerzego, zmarłego także bez bezpośrednich sukcesorów, upamiętniła żona. Najsłabszą tablicę ufundowano Kazimierzowi, choć w linii po Tomaszu osiągnął najwyższy urząd. Może to efekt ostentacyjnej pokory, pojawiającej się u schyłku XVIII w. w zabytkach sepulkralnych, połączonej ze świadomością końca

wobec Konstytucji 3 Maja, „Sieradzki Rocznik Muzealny” 1985, 1, s. 26; H. Żerek-Kleszcz, *op. cit.*, s. 416.

⁴¹ K. Niesiecki, *op. cit.*, t. 3, s. 378; *Urzednicy województwa łęczyckiego*, s. 202, 203; M. Perliński, *Wspomnienia o mieście Ostrzeszowie, bliższej jego i dalszej okolicy*, Ostrzeszów 1920, s. 85–88; H. Żerek-Kleszcz, *op. cit.*, s. 360. W otoczeniu wpływowej w Sieradzkim rodziny Walewskich pojawia się kilku Karśnickich – vide: M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 70, 97, 273.

pewnej epoki. Z ostatnim sędzią wieluńskim I Rzeczypospolitej odchodził znany świat, a przyszłość pozostawała niewiadomą.

REFERENCES (BIBLIOGRAFIA)

Archival sources (Źródła archiwalne)

Archiwum Główne Akt Dawnych:

- Archiwum Skarbu Koronnego, Oddział 1, Rejestry podatkowe, ks. 14, 24–27.
- Księgi grodzkie ostrzeszowskie, inskrypcje, ks. 32.
- Księgi grodzkie ostrzeszowskie, inskrypcje, Manual 7.
- Księgi grodzkie sieradzkie, ks. 3, 8, 9, 11, 15, 27.
- Księgi grodzkie sieradzkie, inskrypcje, ks. 11, 98, 103, 217.
- Księgi grodzkie sieradzkie, relacje, ks. 118, 160.
- Księgi grodzkie wieluńskie, inskrypcje, ks. 77.
- Księgi miejskie Sieradza, ks. 12.
- Księgi ziemskie sieradzkie, ks. 10, 11.
- Księgi ziemskie szadkowskie, ks. 7.
- Metryka koronna, ks. 133, 138.
- Teki Dworzaczka, Regesty ksiąg ziemskich i grodzkich, Wschowa, nr 376.
- Teki Dworzaczka, Regesty ksiąg ziemskich i grodzkich kaliskich, nr 5842, 6239.

Printed sources (Źródła drukowane)

- Elektorowie królów Władysława IV, Michała Korybuta, Stanisława Leszczyńskiego i spis stronników Augusta III*, zestawili J. Dunin-Borkowski, M. Dunin-Wąsowicz, „Rocznik Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie” 1908/9, 1.
- Kitowicz A., *Pamiętniki do panowania Augusta III i Stanisława Augusta*, wyd. A. Woykowski, Poznań 1840.
- Paprocki B., *Herby rycerstwa polskiego*, wyd. K.J. Turowski, Kraków 1858.
- Pietruski O., *Elektorów poczet, którzy niegdyś głosowali na elektów Jana Kazimierza roku 1648, Jana III roku 1674, Augusta II roku 1697 i Stanisława Augusta roku 1764 najjaśniejszych królów polskich wielkich książąt litewskich*, Lwów 1845.
- Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym opisana przez Adolfa Pawińskiego*, t. 2, *Wielkopolska*, w: *Źródła dziejowe*, t. 13, Warszawa 1883.
- Starowolski S., *Monumenta Sarmatarum*, Kraków 1655.

Studies (Opracowania)

- Boniecki A., *Herbarz polski*, t. 5, Warszawa 1902.
- Boniecki A., *Herbarz polski*, t. 9, Warszawa 1906.
- Boras Z., *Ostrzeszów w okresie od XVI do XVIII w.*, w: *Dzieje Ostrzeszowa*, red. S. Nawrocki, Kalisz 1990.
- Brzeziński W., *Kujawskie koligacje wielkopolskich rodzin możnowładczych w późnym średniowieczu. (Na przykładzie dziedziców Wąsoszy i Szubina oraz Świdwów Szamotulskich)*, w: *Z dziejów pogranicza kujawsko-wielkopolskiego. Zbiór studiów*, red. D. Karczewski, Strzelno 2007.
- Brzeziński W., *Życie szlachianki w późnośredniowiecznej Wielkopolsce. Magnificae et generosae. Zagadnienia demograficzne i majątkowe*, Bydgoszcz 2021.

- Dworzaczek W., *Genealogia. Tablice*, Warszawa 1959.
- Golus W., Nawrocki S., *Ostrzeszów. Przeszłość i terażniejszość*, Poznań 1969.
- Kajzer L., *Dwory obronne Wieluńskiego w XIII–XVII wieku*, Łódź 1984 („Acta Universitatis Lodziensis. Folia Archeologica” 1984, 6).
- Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 5, *Województwo poznańskie*, red. T. Ruszczyńska, A. Sławska, z. 17, *Powiat ostrzeszowski*, inwentaryzację przeprowadzili: T. Chrzanowski, M. Kornecki, J. Samek, Warszawa 1956.
- Kobierecki M., *Walewscy herbu Kolumna w XVII–XVIII wieku. Genealogia. Majętności. Działalność publiczna*, Łódź 2008.
- Kobierzycki J., *Przyczynki do dziejów Ziemi Sieradzkiej*, cz. 2, Warszawa 1915.
- Konopczyński W., *Krwawe dni nad górną Wartą. Konfederacje sieradzka, łączycka i wieluńska w latach 1768–72*, „Rocznik Oddziału Łódzkiego Polskiego Towarzystwa Historycznego” 1929–1930.
- Korytkowski J., *Pralaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych*, t. 2, Gniezno 1883.
- Korytkowski J., *Prymasi Polski, arcybiskupi gnieźnieńscy i metropolici polscy od roku 1000 aż do dnia dzisiejszego*, t. 11, Poznań 2003.
- Kowalska H., *Przerębski Jan h. Nowina (ok. 1519–1562)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 28, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1984–1985.
- Krakowski B., *Karśnicki (Karsznicki) Ludwik*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 12, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966–1967.
- Lubczyński M., *Szlachta powiatu ksiąskiego za ostatnich Jagiellonów. Struktura majątkowa*, Warszawa 2016.
- Morta K., *Łacińskie epitafia Karśnickich z kościoła św. Michała Archanioła w Ostrzeszowie*, „Rocznik Ostrowskiego Towarzystwa Naukowego” 2010/2011, 4.
- Niesiecki K., *Herbarz polski*, wyd. J.N. Bobrowicz, t. 3, Lipsk 1839.
- Niesiecki K., *Herbarz polski*, wyd. J.N. Bobrowicz, t. 5, Lipsk 1840.
- Nowak T., *Własność ziemska w ziemi łączyckiej w czasach Władysława Jagiełły*, Łódź 2003.
- Perliński M., *Wspomnienia o mieście Ostrzeszowie, bliższej jego i dalszej okolicy*, Ostrzeszów 1920.
- Red[akcja], *Sarnowski Świętosław h. Jastrzębiec (zm. 1625)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 35, red. H. Markiewicz, Warszawa–Kraków 1994.
- Seredyka J., *Marszałkowie izby poselskiej za Zygmunta III Wazy*, w: *Władza i społeczeństwo w XVI i XVII w. Prace ofiarowane Antoniemu Mączakowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, red. M. Kamler et al., Warszawa 1989.
- Skielczyński Z., *Przy bocznym ottarzu*, Łowicz 1998.
- Skowronek S., *Opisanie grobów w Kościele Kolegiaty Łowickiej Roku 1754 w miesiącach lipcu, sierpniu i wrześniu wypurgowanych i reperowanych*, „Roczniki Łowickie” 2003, 1.
- Stroynowski A., *Użytkownicy królewszczyzn województw sieradzkiego i łączyckiego oraz ziemi wieluńskiej (XVI–XVIII w.)*, „Rocznik Łódzki” 1975, 23.
- Szczygielski W., *Dzieje ziemi wieluńskiej*, Łódź 1969.
- Szczygielski W., *Referendum Trzeciomajowe. Sejmiki lutowe 1792 roku*, Łódź 1994.
- Szymczak A., *Gmina Zduńska Wola w średniowieczu*, w: *Dzieje gminy Zduńska Wola*, w druku.
- Szymczak J., *Gomolińscy herbu Jelita z Gomulina koło Piotrkowa Trybunalskiego w szesnastowiecznej epigrafice Polski Centralnej*, w: *Paragraf 90. Henrykowi Rutkowskiemu w 90. rocznicę urodzin*, Warszawa 2019.
- Szymczak J., *Staropolska epigrafika Polski centralnej w świetle badań w latach 1976–1994*, w: *Drogą historii. Studia ofiarowane profesorowi Józefowi Szymańskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. P. Dymmel, K. Skupieński, B. Trelińska, Lublin 2001.

- Trawka R., *Kmitowie. Studium kariery politycznej i społecznej w późnośredniowiecznej Polsce*, Kraków 2005.
- Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Chłapowski, S. Ciara, Ł. Kądziała, T. Nowakowski, E. Opaliński, G. Rutkowska, T. Zielińska, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1992.
- Urzednicy województwa krakowskiego XVI–XVIII wieku*, oprac. S. Cynarski, A. Falniowska-Gradowska, Kórnik 1990.
- Urzednicy województw łęczyckiego i sieradzkiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. E. Opaliński, H. Żerek-Kleszcz, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1993.
- Urzednicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku (ziemie halicka, lwowska, przemyska, sanocka). Spisy*, oprac. K. Przyboś, Wrocław 1987.
- Wieteska J., *Katalog prałatów i kanoników prymasowskiej kapituły łowickiej od 1433 do 1970*, Warszawa 1971.
- Wimmer J., *Historia piechoty polskiej do roku 1864*, Warszawa 1978.
- Wisińska M., *Ziemia wieluńska wobec Konstytucji 3 Maja*, „Sieradzki Rocznik Muzealny” 1985, 1.
- Żerek-Kleszcz H., *Wieluń w latach 1580–1792*, w: *Wieluń. Monografia miasta*, t. 1, red. A. Szymczak, Łódź–Wieluń 2011.

NOTA O AUTORACH

Alicja Szymczak – prof. dr hab., emerytowana profesor Uniwersytetu Łódzkiego, Katedra Historii Historiografii i Nauk Pomocniczych Historii UŁ. Zainteresowania naukowe: historia społeczna, źródłoznawstwo, genealogia, epigrafika.

Jan Szymczak – prof. dr hab., emerytowany profesor Uniwersytetu Łódzkiego, Katedra Historii Średniowiecznej UŁ. Zainteresowania naukowe: historia Polski Centralnej do XVI w., historia wojskowości, kultura i obyczaje rycerskie, źródłoznawstwo, genealogia, epigrafika.

ABOUT THE AUTHORS

Alicja Szymczak – professor emeritus of the University of Lodz, Department of History, Historiography and Auxiliary Sciences of History, University of Lodz. Scientific interests: social history, source studies, genealogy, epigraphy.

Jan Szymczak – professor emeritus of the University of Lodz, Department of Medieval History, University of Lodz. Research interests: history of Central Poland in the 16th century, military history, knightly culture and customs, source studies, genealogy, epigraphy.